

3. Тарасенкова Н.А. Математика: підруч. для 5 кл. закладів загальної середньої освіти / Н.А.Тарасенкова, І.М.Богатирьова, О.М.Коломієць, З.О.Сердюк, Ю.В.Рудніцька. – Київ : УОВЦ «Оріон», 2022. – 304 с. : іл.
4. Скворцова С.О. Математика : підруч. для 5 кл. закладів загальної середньої освіти / Світлана Скворцова. – Харків : Видавництво «Ранок», 2022. – 326 с. : іл.
5. Мерзляк А.Г. Математика : підруч. для 5 кл. закладів заг. серед. освіти / А.Г.Мерзляк, В.Б.Полонський, М.С.Якір. – Х : Гімназія, 2022. – 352 с. : іл.
6. Кравчук В. Математика : підр. для 5-го класу закл. загал. серед. освіти / В.Кравчук, Г.Янченко. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2022. – 304 с.
7. Беденко М.В. Математика : підручник для 5 кл. закладів загальн. середн. освіти / М.В.Беденко, І.Я.Клочко, Т.Г.Кордиш, В.О.Тадеев. – Тернопіль : Навчальна книга, 2022. – 476 с. : іл.
8. Біос Д.Е. Математика : підручник для 5 кл. закладів загальн. середн. освіти / Джон Ендрю Біос. – Київ : Видавництво «Лінгвіст», 2022. – 288 с. : іл.
9. Сайт «Український центр оцінювання якості освіти» [Електронний ресурс]. – <https://lv.testportal.gov.ua/demotest.math/result>

Міхно О. П.,
*доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
 директор Педагогічного музею України,
 головний науковий співробітник
 відділу педагогічного джерелознавства та біографістики
 Державної науково-педагогічної бібліотеки України
 імені В.О. Сухомлинського, Київ, Україна,
 amihno@ukr.net*

НАДІЯ СВІТЛИЧНА (1936–2006): ПЕДАГОГІЧНА МІСІЯ В ЕМІГРАЦІЇ ЯК ЦІННІСНИЙ ВИБІР (ДО 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Анотація. У статті досліджено еміграційний період діяльності Надії Світличної крізь призму її педагогічної місії. На основі біографічного методу реконструйовано основні напрями її культурно-освітньої, правозахисної та видавничої діяльності у США: участь у виховній роботі української молоді в Пласті, діяльність у закордонному представництві Української Гельсінської групи, роботу в українській редакції радіо «Свобода», упорядкування та публікацію творів українських дисидентів. Особливу увагу приділено аналізу текстів Н. Світличної 1980-х років, які розглянуто як форму педагогічного письма та позаінституційної освітньої практики української діаспори. Показано, що ці тексти поєднують аналітику радянської культурно-освітньої політики, осмислення досвіду українського дисидентського руху та формування історичної пам'яті й національної ідентичності. Обґрунтовано, що діяльність Н. Світличної в еміграції стала важливим чинником збереження інтелектуальної та культурної спадкоємності української спільноти поза межами України.

Ключові слова: Надія Світлична, педагогічна місія, педагогічна біографіка, українська педагогічна діаспоріана, світовий освітньо-науковий простір.

Abstract. The article examines the émigré period of Nadiia Svitlychna's activity through the lens of her pedagogical mission. Using the biographical method, the main directions of her cultural-educational, human rights, and publishing activities in the United States are reconstructed, including her participation in the educational work with Ukrainian youth in Plast, her involvement in the foreign representation of the Ukrainian Helsinki Group, her work in the Ukrainian Service of Radio Liberty, and her editing and publication of works by Ukrainian dissidents. Particular attention is paid to the analysis of Svitlychna's texts of the 1980s, which are interpreted as a form of pedagogical writing and as an extra-institutional educational practice of the Ukrainian diaspora. It is shown that these texts combine an analysis of Soviet cultural and educational policy, reflections on the experience of the Ukrainian dissident movement, and the formation of historical memory and national identity. The study substantiates that Svitlychna's activity in emigration became an important factor in preserving the intellectual and cultural continuity of the Ukrainian community outside Ukraine.

Keywords: Nadiia Svitlychna; pedagogical mission; pedagogical biography; Ukrainian pedagogical diasporiana; global educational and scientific space.

Вступ. Сьогодні, коли мільйони українців через повномасштабну війну змушені шукати прихистку за кордоном, питання збереження національної ідентичності, мови та культури в умовах еміграції набуло екзистенційного значення. Як виховати дитину українцем поза межами Батьківщини? Як передати їй ті смисли й цінності, які неможливо виміряти навчальною програмою? Відповіді на ці виклики можна знайти у спадщині тих, хто вже пережив подібний досвід.

Педагогічна місія Надії Світличної в еміграції є показовим прикладом таких практик. Опинившись у США наприкінці 1970-х років, вона не просто адаптувалася до нового соціокультурного середовища, а сконструювала і реалізувала вид неформальної освіти, що поєднував культурно-освітню, правозахисну та видавничу діяльність. Через пластове виховання, радіопередачі, публіцистичні тексти та упорядкування правозахисних та літературних видань Н. Світлична формувала критичну свідомість: здатність усвідомлювати й аналізувати механізми культурної асиміляції, оцінювати політичні та соціальні процеси, що впливають на національну ідентичність, і робити свідомий моральний вибір щодо збереження української культури.

Її досвід демонструє, що освіта в умовах еміграції неможлива без ціннісного вибору, який формує здатність особистості залишатися носієм національної культури, пам'ятати своє коріння та відповідати за майбутнє спільноти. Звернення до цього досвіду дає змогу реконструювати освітні практики

української еміграції ХХ століття та виявити чинники розвитку особистості в глобальному контексті, де освіта функціонує одночасно як засіб передачі знань і як інструмент формування цінностей та національної ідентичності.

Мета статті – реконструювати біографічну хронологію педагогічної місії Надії Світличної в еміграції як свідомого ціннісного вибору, що поєднував культурно-освітню, правозахисну та видавничу діяльність, а також проаналізувати її публікації 1980-х років як форму інтелектуального й публіцистичного осмислення проблем української освіти, культури та національної ідентичності в еміграційному середовищі.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань:

1. простежити основні етапи діяльності Н. Світличної в еміграції як практичні форми реалізації її педагогічної позиції;
2. проаналізувати корпус її публіцистичних текстів 1980-х років, у яких ця позиція набуває концептуального осмислення і постає як своєрідна форма педагогічного письма, спрямованого на збереження й передачу українських культурно-освітніх цінностей.

Виклад основного матеріалу. Відразу після приїзду до США, у перше американське Різдво (25 грудня 1978 р.), Н. Світличну запросили до Пластового дому в Нью-Йорку, зокрема до пластового куреня «Верховинки» [2, с. 166]. Саме з цієї зустрічі розпочалася її активна взаємодія з Пластом: у червні 1979 р. вона вступила до куреня, члени якого займалися патріотичним і спортивним вихованням української молоді. У межах цієї діяльності Н. Світлична організовувала й брала участь у культурно-освітніх зустрічах і вечорах, присвячених Івану Світличному, Ліні Костенко, Василю Стусу, Аллі Горській, Володимирі Івасюку, Гелію Снегірьову та іншим українським діячам [2, с. 167]. Через ці заходи відбувалася передача досвіду покоління шістдесятників новим генераціям українців у діаспорі, спрямована на збереження мовно-культурної ідентичності в іншомовному середовищі та формування відповідального ставлення до національних традицій.

Від 1979 р. Н. Світлична стала співзасновницею, виконавчим директором і видавцем організації «Людські права в ХХ ст.» (закордонного представництва Української Гельсінської групи). Вона упорядковувала місячник «Вісник репресій в Україні» (1980–1985) та низку інших видань, зокрема «Документи Українського патріотичного руху», «Інформаційний бюлетень», «Юрій Литвин», тези праці Юрія Бадзя «Право жити» [9]. «Вісник репресій в Україні» виходив також англійською мовою у перекладі Марти Скорупської [9], що сприяло поширенню інформації про становище українських політв'язнів на міжнародному рівні. Документування імен, біографій і обставин переслідувань поряд з інформаційним мало й виразний виховний вимір. Йшлося про

формування історичної пам'яті – своєрідної «педагогіки пам'яті», заснованої на персоналізованому підході до історії. Через конкретні людські долі конструювався моральний наратив епохи, що протистояв офіційній радянській версії минулого.

У 1981–1994 рр. Н. Світлична працювала редактором української редакції радіо «Свобода», де вела передачу «Погром з продовженням» і знайомила слухачів із поезією Василя Стуса. Вона упорядкувала збірку його поезій «Палімпсести», а також твори Миколи Горбала, Гелія Снегір'єва, Миколи Руденка, Ірини Сенік та Ярослава Лесева [9]. Ця діяльність поєднувала просвітницькі й виховні завдання, спрямовані на збереження національної пам'яті та культурної спадщини. Працюючи на радіо «Свобода», Н. Світлична фактично перетворила інформаційний простір на транснаціональну освітню платформу. Її радіопередачі виконували функцію неформальної освіти: інформували про стан української культури й науки в умовах радянської цензури, аналізували механізми русифікації, знайомили слухачів із фактами переслідування української інтелігенції. Освітній потенціал цієї діяльності полягав у формуванні критичного мислення, розвитку історичної свідомості та підтримці моральної солідарності українців у різних країнах.

Таким чином, різні напрями діяльності Н. Світличної в еміграції засвідчують її педагогічну місію як свідомий ціннісний вибір. Через культурно-освітні ініціативи, правозахисну діяльність і публічну комунікацію вона сприяла формуванню української ідентичності, громадянської відповідальності та історичної пам'яті як у середовищі діаспори, так і в ширшому міжнародному контексті. Кожен її професійний і громадський крок був спрямований на передачу цінностей, що поєднують освіту, мораль і національну пам'ять, і саме цей ціннісний вимір визначав характер її діяльності.

Важливим джерелом для розуміння цієї педагогічної місії є публіцистичні та есеїстичні тексти Н. Світличної, створені в еміграції. Саме в них її громадянський досвід, правозахисна позиція та просвітницькі наміри набувають концептуального осмислення й постають як форма педагогічної рефлексії. Завважимо, що тексти українських педагогів-емігрантів ми розглядаємо як історичні джерела чи ілюстративні матеріали до біографій і водночас – як самостійні форми педагогічної дії, спрямовані на конструювання освітнього простору в умовах відсутності національної держави та інституційної підтримки. Такий підхід дозволяє розширити традиційне розуміння педагогічного тексту, вивівши його за межі академічної дидактики та нормативно-методичних жанрів. У цьому сенсі публіцистику української еміграції можна розглядати як особливий тип педагогічного письма, спрямованого на збереження, осмислення й трансляцію національно-культурних цінностей у чужому соціокультурному середовищі.

Педагогічне письмо в еміграції формується в умовах інституційного дефіциту, що зумовлює жанрову гібридність і функціональну багатовимірність текстів. Програмні виступи, публіцистика, мемуарні та епістолярні джерела виконують комунікативну чи рефлексивну функцію і стають інструментами неформальної освіти, громадянського виховання та збереження культурної пам'яті. У цьому сенсі педагогічний текст в умовах еміграції набуває характеру позаінституційної освітньої практики, зорієнтованої на діаспорну спільноту.

Жанрова різноманітність цих матеріалів дає змогу виявити специфіку педагогічної комунікації в діаспорі, де межі між науковим, публіцистичним і особистісним письмом часто є умовними. Така гібридність відображає трансформацію ролі педагога-емігранта, який поєднує функції науковця, громадського інтелектуала, просвітника й морального авторитета. Відтак педагогічний текст виступає і провідником ідей, і формою соціальної дії, спрямованої на підтримку освітньої та культурної тяглості українців в еміграції.

Показовим у цьому контексті є корпус публіцистичних та есеїстичних текстів Надії Світличної, вперше опублікованих у діаспорних виданнях 1980-х років, зокрема: стаття «Політика русифікації на Україні» (1980), «Передне слово» до книжки Миколи Горбала «Коломийка для Андрійка» (1981), стаття «Єретик Олекса Тихий» (1982), публікація «Харківський університет очима колишніх студентів (1953–1958)» (1983). Попри те, що ці матеріали традиційно розглядають в межах правозахисної, мемуарної або політичної публіцистики, їхній зміст і функціональне призначення дають підстави інтерпретувати їх як форму педагогічного письма, зорієнтованого на формування історичної свідомості, критичного мислення та моральної відповідальності читача.

У статті «Політика русифікації на Україні» Н. Світлична виступає не лише як публіцист, а як аналітик радянської освітньої політики [1]. Текст фактично є опублікованим свідченням, виголошеним 29 квітня 1980 р. перед Гельсінкською комісією при Конгресі Сполучених Штатів Америки, яку очолювали сенатор Клейборн Пелл і конгресмен Данте Фасел. Освітня система УРСР в інтерпретації Н. Світличної розкривається не як нейтральний механізм передачі знань, а як інструмент цілеспрямованої трансформації національної ідентичності. Авторка демонструє, яким чином через мережу освітніх інституцій – від дошкільних закладів до університетів – здійснювалося витіснення української мови та формування уявлення про її «другорядність». Зокрема, наводячи дані щодо Харківського університету, де українською мовою викладали лише близько 13 % викладачів, Н. Світлична показує системний характер мовної маргіналізації. Для еміграційного дискурсу така аналітика мала особливе значення: Н. Світлична фактично перекладала український історичний досвід мовою фактів і структурного аналізу, доводячи, що витіснення мови з освітнього простору є не

природним культурним процесом, а результатом цілеспрямованої державної політики. В такий спосіб її тексти виконували просвітницьку функцію, сприяючи формуванню критичного розуміння української проблематики як серед діаспори, так і в ширшому міжнародному інтелектуальному середовищі [4].

Текст «Харківський університет очима колишніх студентів (1953–1958)» демонструє іншу важливу рису педагогічного письма Н. Світличної: використання автобіографічного досвіду як інструменту рефлексії над механізмами ідеологічного виховання. Авторка відверто описує власний досвід радянського дитинства, зокрема емоційну реакцію на смерть Сталіна, що засвідчує силу сугестивного впливу радянської школи та офіційної пропаганди. Водночас цей автобіографічний наратив розкриває поступову еволюцію світогляду: від ідеологічної наївності до критичного осмислення дійсності. Важливу роль у цьому процесі відіграють університетське інтелектуальне середовище, участь у студентському науковому товаристві, польові фольклорно-етнографічні експедиції, а також спілкування з представниками українського шістдесятництва Василем Стусом та Василем Симоненком. У такій інтерпретації життєвий досвід Н. Світличної постає як своєрідна модель інтелектуального визволення особистості, що набуває дидактичного значення для української еміграції [7].

У нарисі «Єретик Олекса Тихий» Н. Світлична формує образ педагога як морального авторитета, для якого професійна діяльність нерозривно пов'язана з громадянською позицією. Постать Олекси Тихого вона осмислює як приклад єдності слова і чину. Аналізуючи його працю «Роздуми про українську мову та культуру в Донецькій області», Н. Світлична акцентує на базовій педагогічній ідеї: освіта, позбавлена національного змісту, перетворюється на інструмент духовного поневолення. Її письмо тут набуває рис агіографії (життєпису святого) нового часу, де вчитель стає мучеником за право навчати правді. Така інтерпретація важлива для еміграційного середовища, оскільки окреслює педагогічний ідеал, у якому вчитель є не лише носієм знань, а й охоронцем етичних засад національної культури. Через постать Тихого Н. Світлична підкреслює фундаментальну цінність людської гідності та свободи переконань [6].

Інший аспект педагогічного письма Н. Світличної виявляється у «Передньому слові» до книжки Миколи Горбала «Коломийка для Андрійка». Цей текст адресований передусім молодшому поколінню української діаспори і демонструє прагнення авторки сформуванню у дітей відчуття належності до українського народу. Використовуючи образну метафорику, зокрема символіку гілки родового дерева, Н. Світлична інтегрує індивідуальну дитячу історію у ширший контекст національної пам'яті. Водночас вона обережно вводить у дитячий світ складні поняття неволі, переслідувань і ув'язнення, пояснюючи, що

культура і поезія можуть бути формою духовної свободи. У такий спосіб текст виконує одночасно ідентифікаційну та терапевтичну функції: він допомагає дітям еміграції усвідомити власну приналежність до української нації, історія якої позначена драматичними випробуваннями, але водночас сповнена прикладів моральної стійкості [5].

Крізь усі проаналізовані тексти простежується ще одна важлива функція публіцистики Н. Світличної: роль культурного медіатора між Україною та Заходом. Вона не просто фіксувала факти репресій чи русифікації, а свідомо перекладала український історичний досвід мовою фактів – мовою структурного аналізу, статистики, юридичних свідчень, зрозумілою міжнародній спільноті. Цей переклад мав подвійне спрямування: для діаспори він легітимізував українську проблематику в західному інтелектуальному дискурсі, надаючи їй статусу не «етнографічної екзотики», а повноцінного об'єкта правозахисного та політологічного аналізу; для західного читача – відкривав Україну не як абстрактну частину СРСР, а як окремих культурний і політичний суб'єкт з власною історією та традицією спротиву. Таким чином, педагогічна місія Н. Світличної набувала глобального масштабу: освіта ставала інструментом міжкультурної комунікації, а її публіцистика – мостом, що поєднував український досвід зі світовим правозахисним рухом.

Окремо зупинимося на передмові Н. Світличної до збірки «Палімпсести. Вірші 1971–1979 років». Підкреслимо, що це видання вона вважала головною справою свого життя [3, с. 175]. В тексті передмови Н. Світлична репрезентує складну історію української поезії в умовах радянської цензури та переслідувань, детально описує обставини появи збірки, зокрема передачу рукопису через поштову бандероль до Києва у 1978 р., загрозу конфіскації та її власну діяльність із створення копії для безпеки; вказує на численні варіанти рядків і слів, які зумовлені обставинами ув'язнення поета, повторним відтворенням віршів з пам'яті або самвидавними джерелами, що дозволяє читачеві оцінити не лише поетичну, а й документальну цінність тексту. Важливим аспектом аналітики Н. Світличної є її здатність перетворити процес упорядкування на самостійний наратив, де історія створення збірки стає свідченням культурної резистентності. Тобто завдяки передмові читач отримує доступ до внутрішньої логіки автора, його творчих пошуків і складного шляху передачі тексту через самвидав та еміграційні канали. У цьому сенсі збірка «Палімпсести» виходять за межі суто літературного явища, набуваючи статусу документального свідчення про український культурний спротив, а текст Н. Світличної виконує просвітницьку та педагогічну функцію, формуючи у міжнародного інтелектуального загалу та

діаспори чітко розуміння контексту, в якому розвивалося українське письменство [8].

Тексти Н. Світличної 1980-х років об'єднані прагненням не просто зафіксувати факти чи спогади, а сформувані у читача цілісне розуміння механізмів радянської культурно-освітньої, політики, ролі інтелігенції та університетського середовища, моральних засад педагогічного служіння, педагогіки читання й пам'яті. У сукупності ці тексти поєднують аналітику, моральні настанови та роботу з історичною пам'яттю, засвідчуючи трансформацію освітньої місії Н. Світличної від інституційної педагогіки до громадянсько-просвітницької діяльності та даючи змогу розглядати її публіцистику як повноцінну форму педагогічної практики в транснаціональному просторі української діаспори та як складник освітньо-педагогічного дискурсу еміграції.

У цьому контексті її письмо функціонує як альтернативне освітнє середовище поза межами національної держави. Н. Світлична не просто інформує про політичні репресії, а дає читачеві інструментарій для осмислення історичних процесів, що визначали долю України у ХХ столітті. Освіта в її інтерпретації набуває характеру свідомого морального вибору, а саме письмо стає способом трансляції інтелектуальної спадщини наступним поколінням.

Еміграційний період діяльності Н. Світличної також увиразнює її роль як культурного медіатора між Україною та Заходом. Вона послідовно демонструвала, що радянська мовна політика та трансформація гуманітарної сфери були інструментами денационалізації. Перекладаючи смисли української культури мовою західного гуманітарного дискурсу, Світлична інтегрувала національну проблематику в ширший правозахисний контекст. Таким чином, її місія набувала глобального масштабу, де освіта ставала інструментом міжкультурної комунікації та боротьби за ідентичність.

Висновки. Реконструкція біографічної хронології та аналіз публіцистичного доробку Надії Світличної дають підстави стверджувати, що еміграційний період її життя став етапом цілісної реалізації педагогічної місії як свідомого ціннісного вибору. Простежені етапи діяльності – від безпосереднього виховного досвіду в пластовому середовищі до масштабної інформаційної роботи в закордонному представництві Української Гельсінської групи та на радіо «Свобода» – засвідчують її еволюцію як педагогині та просвітниці в еміграційному середовищі. У межах цієї практики Світлична перетворила правозахисну та видавничу діяльність на вид неформальної освіти, спрямованої на збереження української ідентичності та передачу досвіду шістдесятництва новим генераціям українців у діаспорі. Аналіз корпусу текстів 1980-х років підтверджує, що її публіцистика функціонувала як особливий тип педагогічного

письма, де аналіз суспільних процесів і викриття механізмів радянської культурної політики поєднувалися з аксіологічним обґрунтуванням освіти як сфери моральної відповідальності. Через інтерпретацію постатей Олекси Тихого, Василя Стуса та власний автобіографічний досвід авторка сформувала інтелектуальний простір, у якому навчання й виховання виходять за межі дидактики й набувають значення акту культурного опору. Таким чином, педагогічна місія Н. Світличної в еміграції постає як успішна модель конструювання альтернативного освітнього середовища поза межами національної держави, де письмо стає інструментом збереження духовної спадщини, а освіта – простором боротьби за національну гідність у глобальному просторі. В цьому вимірі педагогічна місія Н. Світличної в еміграції набуває концептуального значення для осмислення спадщини української педагогічної діаспори ХХ століття та її інтеграції в сучасний історико-педагогічний дискурс.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Міхно О. Світлична Надія Олексіївна // Педагоги України (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.) : енциклопедичний біографічний словник / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; наук. ред. Л. Д. Березівська. Електрон. вид. Вінниця : ТВОРИ, 2025. С. 334–336.
2. Надія – голос свободи / упоряд. О. Лодзинська, Н. Єсипенко, Г. Почверук ; вступ. ст. Б. Гориня. Харків : Видавництво «Права людини», 2024. 268 с.
3. Огнева Л. Та, що світила всім. Київ : Маслаков Р. О., 2021. 425 с.
4. Світлична Н. Політика русифікації на Україні // Сучасність (Мюнхен). 1980. № 7–8 (235–236). С. 233–238.
5. Світлична Н. Переднє слово // Горбаль М. Коломийка для Андрійка : вірші для малят / малюнки автора. Торонто ; Нью-Йорк : Об'єднання працівників дитячої літератури «Нашим дітям», 1981. С. 4.
6. Світлична Н. Єретик Олекса Тихий // Олексій І. Тихий. Роздуми : збірник статей, документів, спогадів / упоряд. О. Зінкевич. Балтимор ; Торонто : Українське видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1982. С. 71–74.
7. Світлична Н. Харківський університет очима колишніх студентів (1953–1958) // Сучасність (Мюнхен). 1983. № 1–2. С. 287–292.
8. Світлична Н. Від упорядника // Стус В. Палімпсести : вірші 1971–1979 років / упоряд. Н. Світлична. Нью-Йорк : Сучасність, 1986. С. 5–14.
9. Скрипка Т. Надія Світлична // Історична правда : онлайн-видання. 2022. 8 листоп. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2022/11/8/162014/> (дата звернення: 10.03.2026).